

DOI: 10.11649/abs.2015.005

Dorota Angelika Paško-Konecniak

Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Toruń

Akcentuacja zapożyczonych leksemów czasownikowych w gwarze staroobrzędowców mieszkających w regionie suwalsko-augustowskim¹

Rosyjska gwara staroobrzędowców zamieszkujących region suwalsko-augustowski „stanowi unikalne zjawisko, ponieważ jest to jedyny przypadek występowania rdzennej rosyjskiej gwary w polskim otoczeniu językowym” (Гжибовский, 2011, s. 59). Gwara ta w ciągu ostatnich kilkadziesiąt lat ulega transformacji pod wpływem języka polskiego. Wpływ polszczyzny widoczny jest na wszystkich poziomach języka, szczególnie w zasobie leksykalnym, gdzie jest coraz więcej zapożyczeń i kalk z języka polskiego. Wpływ ten dotyczy również frazeologii i idiomatyki, a także składni i fonetyki, zwłaszcza systemu konsonantycznego (Гжибовский, 2011, s. 59; por. Paško-Konecniak, 2011). „Zmiany te noszą cechy hybrydyzacji, tzn. takiego procesu mieszania się języków, przy którym jeden z nich kształtuje ramy gramatyczno-funkcjonalne dla występowania zarówno

---

¹ Publikacja powstała w ramach realizacji projektu „Dokumentacja rosyjskiej gwary staroobrzędowców w północno-wschodniej Polsce – internetowa baza danych”, finansowanego ze środków NCN na mocy DEC-2011/01/B/HS2/00505. Niniejszy artykuł jest uzupełnieniem i usystematyzowaniem rozważań dotyczących akcentuacji czasowników w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców, przedstawionych w tekstach: *Adaptacja akcentuacyjna zapożyczeń z języka polskiego do rosyjskiej gwary staroobrzędowców w ośrodku augustowskim* (zob. Paško, 2010) i *Problematyka akcentuacji w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców (region suwalsko-augustowski)* (zob. Paško-Konecniak, 2013).

rodzimych jednostek językowych, jak i coraz liczniejszych, obcych, zapożyczonych. W przypadku gwary takie ramy tworzy system morfologiczny” (Гжибовский, 2011, s. 59). Współczesne badania gwary² ukazują wyraźny wpływ polszczyzny na gwarę, „która różni się znacznie nie tylko od literackiego języka rosyjskiego, ale również od macierzystej gwary pskowskiej” (Paško-Konecniak, 2013, s. 278) przede wszystkim pod względem syntaktycznym i leksykalnym. Gwara staroobrzędowców poprzez bezpośrednie zapożyczanie leksemów z języka polskiego, a także kalkowanie konstrukcji syntaktycznych wzbogaca rdzenny pskowski zasób leksykalny nie tylko o nowe słowa, lecz i o połączenia wyrazowe. Mimo znacznego wpływu języka polskiego akcentuacja, obok systemu morfologicznego i rdzennego zasobu leksykalnego, wciąż jest jednym z wyznaczników rosyjskości gwary (Paško-Konecniak, 2013, s. 279).

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie zjawiska akcentuacji w zapożyczonych leksemach czasownikowych. Termin zapożyczenia językowego może być rozumiany dwojako – z jednej strony język biorca może zapożyczyć z języka dawcy obydwa elementy, tzn. formę wraz z jego znaczeniem, z drugiej natomiast może zapożyczyć tylko samo znaczenie³ (por. Durkin, 2014, s. 3). W tym artykule jako zapożyczenie językowe traktowany jest:

wyraz z zasobu leksykalnego polskiego, nieznany pierwotnie rosyjskiej gwarze i w różnym stopniu przyswojony przez gwarę fonetycznie i formalnie z zachowaniem analogicznej semantyki języka-dawcy. Zazwyczaj zapożyczenie językowe wprowadzone do rosyjskiej gwary jest zasymilowane albo za pomocą gwarowej końcówki, albo przez dodanie gwarowych afiksów i zostaje podporządkowane gramatycznemu paradygmatowi gwarowemu (Paško-Konecniak, 2011, s. 84).

Akcent w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców jest zjawiskiem dosyć skomplikowanym i dotychczas nieopracowanym. „W zapożyczeniach z języka polskiego pojawia się akcent paroksytoniczny, ale w większości leksemy zapożyczone przystosowują się do gwarowego systemu akcentowego” (Paško-Konecniak, 2013, s. 280).

Jak zauważyła Iryda Grek-Pabisowa, „czasownik w gwarze starowierców pod względem kategorii formalnych nie różni się od rosyjskiego języka literackiego” (Grek-Pabisowa, 1968, s. 140). Czasowniki gwarowe odmieniają się jak w rosyjskim

---

² Badania nad rosyjską gwarą staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego zostały podjęte przez pracowników, doktorantów i studentów z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierownictwem prof. Stefana Grzybowskiiego. Materiał socjolingwistyczny w postaci nagrań na dyktafony cyfrowe, ankiet i obserwacji językowych gromadzono w trakcie ekspedycji dialektologicznych w latach 1999–2014. Tematy wywiadów dotyczyły najczęściej życia codziennego, religii, tradycji, historii i kultury staroobrzędowców. Wywiady przeprowadzono wśród przedstawicieli starszego, średniego i młodszego pokolenia i miały one charakter swobodnej rozmowy z informatorem.

³ Wówczas jest to tzw. kalka leksykalna semantyczna, będąca rodzimym wyrazem, który uzyskał dodatkowe znaczenie od swego obcego odpowiednika (Obara, 1989, s. 60).

języku literackim według dwu koniugacji i w czasie teraźniejszym mają końcówki akcentowane wraz z wariantami nieakcentowanymi (Grek-Pabisowa, 1968, ss. 144–145). Z badań Grek-Pabisowej wynika, że „w przeważającej większości badanych wyrazów w gwarze staroobrzędowców akcent pozostaje nie zmieniony w stosunku do swych odpowiedników w ogólnorosyjskim i w rosyjskiej leksyce gwarowej. Również duża część pożyczek zachowuje akcent bez zmiany” (Grek-Pabisowa, 1983, s. 96).

Według Romana Laskowskiego akcent to „uwydatnienie sylaby w wypowiedzeniu za pomocą środków fonicznych: siły, wysokości tonu lub iloczasu, bądź też za pomocą kombinacji tych czynników” (Laskowski, 1999, s. 22). Przez akcentuację rozumiane są zjawiska prozodyczne na poziomie formy wyrazowej (Grzybowski, 1998, s. 118). Rosyjski system akcentuacyjny bywa definiowany jako leksykalno-morfologiczny i wynika to z obserwacji leksykologicznych i morfologicznych, a nie z fonologicznego opisu akcentu rosyjskiego (Grzybowski, 1996, s. 15). Pewna część derywatów słowotwórczych ma regularne miejsce akcentu, np. rzeczowniki na *-ак* i czasowniki dokonane z przedrostkiem *-бы*. „Rosyjski akcent wyrazowy zwłaszcza w przypadku tzw. akcentu ruchomego można rozpatrywać jako rezultat współdziałania ze sobą morfemów o różnym nacechowaniu akcentuacyjnym i tym samym uznać, że rosyjski akcent jest nie tylko leksykalno-morfologiczny, lecz po prostu morfemiczny” (Grzybowski, 1996, s. 19). Andriej Zalizniak wykorzystał morfemiczny charakter akcentu wyrazowego dla opisu historii akcentu rosyjskiego, „w której przedstawił reguły ustalania miejsca akcentu wyrazowego w zależności od nacechowania akcentuacyjnego morfemów, wchodzących w skład formy wyrazowej”⁴ (Grzybowski, 1998, s. 121). Mściśław Olechnowicz zaznacza, że „rosyjski system akcentuacyjny jest ściśle związany z morfologiczną i słowotwórczą strukturą poszczególnych wyrazów oraz z tendencją rosyjskich formantów do występowania w analizowanym układzie w funkcji akcentowanych, bądź nieakcentowanych” (Olechnowicz, 1977, s. 5). W języku rosyjskim formanty nieakcentowane mogą występować w funkcji zawsze nieakcentowanych lub nieakcentowanych jedynie dla pewnych typów derywacji. Podobnie formanty akcentowane mogą występować jako stale akcentowane lub akcentowane jedynie dla pewnego procesu derywacji (Olechnowicz, 1977, s. 5). Akcent leksemu czasownikowego pozostaje w związku z jego głównymi komponentami morfologicznymi – tematem i końcówką, tzn. akcent padający na temat oznacza akcent na rdzeniu lub prefiksie, z kolei akcent padający na końcówkę oznacza akcent na sufiksie lub końcówce fleksyjnej (Федянина, 1976, s. 183).

Rodzimy zasób leksykalny badanej gwary staroobrzędowców zachowuje rosyjski system akcentuacyjny. Podobnie rzecz się ma z systemem akcentuacyjnym w leksemach zapożyczonych z języka polskiego, które podlegają adaptacji akcentuacyjnej, czyli następuje w nich przesunięcie miejsca akcentu w stosunku do języka dawcy (Paško, 2010,

---

⁴ Рог. Зализняк (2010).

s. 184; Paško-Konecniak, 2011, ss. 85–86, 2013, ss. 280–281). W zapożyczonych leksemach czasownikowych⁵ mamy do czynienia ze zmiennością akcentu uzależnioną od formy morfologicznej, niekiedy również z akcentem paroksytonicznym, wynikającym z wpływu języka polskiego (por. Paško-Konecniak, 2011, s. 85).

Do czasownikowych formantów stale akcentowanych należy prefiks *-vy* tworzący czasowniki dokonane (Paško, 2010, s. 184; Paško-Konecniak, 2011, s. 85, 2013, ss. 281–282; Пасько, 2011, s. 199), np. *v'ybudavač*⁶ 'wybudować', *v'ybuxnuč* 'wybuchnąć', *v'ycafač* 'wycofać', *v'ydušič* 'wydusić', *v'yxavač* 'wychować', *v'ykažystač* 'wykorzystać', *v'ykštačič* 'wykształcić' (ale *vykšt'ačičca* 'wykształcić się'), *v'ylasavač* 'wyłosować', *v'yłužič* 'wyłudzić', *v'ymardavač* 'wymordować', *v'ymłučič* 'wymłócić', *v'yrušyč* 'wyruszyć', *v'ysmaravač* 'wysmarować', *v'yšal'ecca* 'wyszaleć się', *v'yšaravač* 'wyszorować', *v'ytlačyč* 'wytłoczyć', *v'ytlumačyč* 'wytłumaczyć', *v'yzval'ič* 'wyzwolić', *v'yžyv'ič* 'wyżyć'. W gwarze funkcjonują również zapożyczone czasowniki dokonane, utworzone przy pomocy prefiksu *-vy*, który nie jest akcentowany, np. *vyyas'acca* 'wyhasać się', *vykažyst'ač* 'wykorzystać' (również *v'ykažystač* 'wykorzystywać'), *vyfr'unuč* 'wyfrunąć'.

Zapożyczone leksemy czasownikowe na *-ovač* zachowują się jak rodzime czasowniki rosyjskie, a mianowicie są akcentowane na samogłosce *-a-* (por. Olechnowicz, 1977, ss. 75–76; Paško-Konecniak, 2011, s. 86), np. *abrabav'ač* 'obrabować', *kal'endav'ač* 'kołędować', *katav'ač* 'katować', *kłusav'ač* 'kłusować', *lamentav'ač* 'lamentować', *lutav'ač* 'lutować', *ładav'ač* 'ładować', *madelov'ač* 'modelować', *marnav'ač* 'marnować', *matykvav'ač* 'motykować', *našykvav'ač* 'naszykować', *pabudav'ač* 'pobudować', *pakav'ač* 'pakować', *palav'ač* 'polować', *pamasav'ač* 'pomasować', *pasav'ač* 'pasować', *pašatkav'ač* 'poszatkować', *pažartav'ač* 'pożartować', *pl'anav'ač* 'planować', *pl'atkav'ač* 'plotkować', *prastav'ač* 'prostować', *pr'ibudav'ač* 'przybudować', *pr'išykvav'ač* 'przyszykować', *razładav'ač* 'rozładować', *sartav'ač* 'sortować', *skamb'inav'ač* 'skombinować', *skapav'ač* 'skapować', *skutkvav'ač* 'skutkować', *sl'ikv'idav'ač* 'zlikwidować', *smakav'ač* 'smakować', *sprastav'ač* 'sprostować', *strajkvav'ač* 'strajkować', *studjav'ač* 'studjować', *šykvav'ač* 'szykować', *tavatav'ač* 'towotować', *tynkvav'ač* 'tynkować', *valkav'ač* 'wałkować', *xandlav'ač* 'handlować', *zamurav'ač* 'zamurować', *zbudav'ač* 'zbudować', *žartav'ač* 'żartować', *ženkvav'ač* 'dziękować'.

Odnosiłam również czasowniki z akcentem na pierwszej sylabie (Paško-Konecniak, 2011, s. 86), np. *l'aktyvavacca* 'aktywować', 'aktywizować się', *c'ofnucca* 'cofnąć się', *dr'apacca* 'drapać się', **m'arf'icca*⁷ 'matrwić się', *n'užicca* 'nudzić się',

⁵ Wszystkie przykłady leksemów czasownikowych pochodzą ze *Słownika zapożyczeń polskich w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego* (słownik ukaże się w roku 2015).

⁶ Przykłady zapożyczonych leksemów czasownikowych i dalej ich konteksty użycia zostały zapisane w uproszczonej transkrypcji fonetycznej.

⁷ Gwiazdka przed leksemem czasownikowym oznacza, że forma bezokolicznika została zrekonstruowana na podstawie występujących w wypowiedziach form zależnych.

r¹užničca ‘różnić się’, *šč¹ýčicca ‘szczyć się’, *tr¹oščycca* ‘troszczyć się’, *t¹ýčycca* ‘tyczyć się’, *t¹ynkavač* ‘tynkować’, *zd¹ažycca* ‘zdarzyć się’, *zg¹ažyvacca* ‘zgadzać się’.

Kolejną grupę czasowników zapożyczonych stanowią czasowniki z akcentowanymi formantami *-ač*, *-eč*, *-ič*, *-yč*, *-nuč* (Paško-Konecniak, 2011, s. 86), np.

a) czasowniki z akcentowanym formantem *-ač*

ab¹ir¹ač ‘obierać’, *abžyr¹ač* ‘obżerać’, *adzysk¹ač* ‘odzyskać’, *akrad¹ač* ‘okradać’, *am¹ij¹ač* ‘omijać’, *apluk¹ač* ‘opłukać’, *apskrab¹ač* ‘obskrobać’, *atpačyv¹ač* ‘odpoczywać’, *dagl¹ad¹ač* ‘doglądać’, *fprovaž¹ač* ‘wprowadzać’, *gad¹ač* ‘gadać’, *kar¹ač* ‘karać’, *łap¹ač* ‘łapać’, *nagr¹ač* ‘nagrać’, *najigr¹ač* ‘nagrać’, *nałap¹ač* ‘nałapać’, *napatk¹ač* ‘napotkać’, *nar¹ek¹ač* ‘narzekać’, *naskr¹eb¹ač* ‘naskrobać’, *padab¹ač* ‘podobać’, *paderv¹ač* ‘poderwać’, *padluc¹ač* ‘podłączać’, *paglask¹ač* ‘pogłaskać’, *pafst¹ač* ‘powstać’, *pal¹eg¹ač* ‘polegać’, *pal¹ikv¹idav¹ač* ‘polikwidować’, *zlikwidov¹ač* ‘zlikwidować’, *parasp¹ij¹ač* ‘porospijać’, *paspravž¹ač* ‘posprawdzać’, *patkas¹ač* ‘podkasać’, *pazamraž¹ač* ‘pozamrażać’, *pazn¹ač* ‘poznać’, *rasklad¹ač* ‘rozkładać’, *raspač¹ač* ‘rozpocząć’, *raspazn¹ač* ‘rozpoznać’, *raščyñ¹ač* ‘rozczyniać’, *razgañ¹ač* ‘rozganiać’, *razmav¹ač* ‘rozmawiać’, *razružñ¹ač* ‘rozróżniać’, *reperav¹ač* ‘reperować’, *skub¹ač* ‘skubać’, *smuš¹ač* ‘zmuszać’, *spatk¹ač* ‘spotkać’, *spatyk¹ač* ‘spotykać’, *svalñ¹ač* ‘zwalniać’, *šarav¹ač* ‘szorować’, *šćig¹ač* ‘ścigać’, *udav¹ač* ‘udawać’, *užyv¹ač* ‘używać’, *vyglond¹ač* ‘wyglądać’, *vypažyč¹ač* ‘wypożyczać’, *vypravl¹ač* ‘wyprawiać’, *vypyx¹ač* ‘wypychać’, *vyzval¹ač* ‘wyzwalać’, *xav¹ač* ‘chować’, *zab¹ij¹ač* ‘zabijać’, *zakamb¹inav¹ač* ‘zakombinować’, *zanuž¹ač* ‘zanurzać’, *zapaš¹ač* ‘zapraszać’;

b) czasowniki z akcentowanym formantem *-eč*

acal¹eč ‘ocalić’, *istñ¹eč ‘istnieć’, *žžėćinñ¹eč* ‘zdziecinnieć’;

c) czasowniki z akcentowanym formantem *-ič*

adb¹ič ‘odbić’, *axšč¹ič* ‘ochrzcić’, *atpravaž¹ič* ‘odprowadzić’, *atxuž¹ič* ‘odchudzić’, *atul¹ič* ‘otulić’, *branñ¹ič* ‘bronić’, *prašv¹etl¹ič* ‘przeświecić’, *začferž¹ič* ‘zatwierdzić’, *zapaš¹ič* ‘zaprosić’;

d) czasowniki z akcentowanym formantem *-yč*

dałaž¹yč ‘dotożyć’, *l¹ič¹yč* ‘liczyć’, *luč¹yč* ‘łączyć’, *padl¹eč¹yč* ‘podleczyć’, *padluc¹yč* ‘podłączyć’, *pal¹ič¹yč* ‘policzyć’, *pr¹ełaž¹yč* ‘przełożyć’, *sluč¹yč* ‘złączyć’, *tłumač¹yč* ‘tłumaczyć’, *vluč¹yč* ‘włączyć’, *załaž¹yč* ‘założyć’;

e) czasowniki z akcentowanym formantem *-nuč*

datkn¹uč ‘dotknąć’, *pašl¹izgn¹ucca* ‘poslizgnąć się’, *pr¹itakñ¹uč* ‘przytaknąć’, *šl¹akñ¹ucca ‘złęknąć się’.

Do formantów nieakcentowanych należą formanty *-yva*, *-iva* w czasownikach oznaczających czynność wielokrotną, w których akcent pozostaje na rdzeniu (por. Paško, 2010, s. 185; Paško-Konecniak, 2011, s. 86, 2013, s. 182; Потєбня, 1973, ss. 75–76), np. *adž¹atyvač* ‘oddziaływać’, *ag¹arñivač* ‘ogarniać’, *ap¹asyvač* ‘opasywać’, *atx¹užyvacca* ‘odchudzać się’, *dakl¹adyvač* ‘dokładać’, *fk¹ladyvač* ‘wkładać’, *fšč¹epl¹ivač* ‘wszczepiać’, *natsk¹ak¹ivač* ‘nadskakiwać’, *obov¹onzyvač ‘obowiązywać’, *pašl¹ug¹ivacca* ‘posługiwać

się', **pav'ad'aml'ivać* 'powiadamiać', *p'er'ešk'azyvać* 'przeszkadzać', *pšypr'avl'ivać* 'przyprawiać', **ubesp'ečyvać* 'ubezpieczać', *vył'užyvać* 'wyłudzać'.

Czas przeszły tworzony jest w gwarze analogicznie do rosyjskiego języka literackiego za pomocą sufiksu *-l*. Andriej Zalizniak zwrócił uwagę na kolumnowy charakter akcentu rosyjskiego, nazywając „kolumnowym” akcent w jakimś paradygmacie (Зализняк, 2010, s. 9; por. Paško-Konecniak, 2013, s. 282). W gwarze staroobrzędowców również w bezokoliczniku i w czasie przeszłym obserwujemy kolumnowy charakter akcentu we wszystkich formach strony czynnej, np. *žž'elać*, *žž'elał*, *žž'elała*, *žž'elało*, *žž'elał'i*. Zasadniczo wszystkie zapożyczone czasowniki mają w formach czasu przeszłego akcent na tej samej sylabie co w bezokoliczniku (por. Paško, 2010, s. 185; Барковский, 1974, s. 101), np. *adž'yc' odžyc'* (P'ośl'e v'ołk *adž'yl'*, *adž'yl'* i paš'oł nap'icca), *apav'adyvać* 'opowiadać' (P'apa *apav'adyvał* što b'yl'i, xać'el'i p'ołšču tak'uju kak tap'er, bo p'ołšča byl'a socjal'ist'yczna, xać'el'i p'er'edvaj'ennuju p'ołšču), *asv'oic' oswoić* (M'y j'ix už'e *asv'oijl'i*), *ašal'ec' oszaleć* (J'a gavar'u što jem'u st'ała, *ašal'el' ci* što), *atpravaž'ac' odprowadzać* (P'ośl'e m'liša gr'išu *atpravaž'ał* dam'oj, prubav'ał, *atpravaž'ał*), *budav'ac' budować* (Pr'lama začyn'al'i, s'amý *budav'al'i*, ničev'o n'e była), *nadav'acc'a nadawać się* (Kap'usta už'e n'e *nadav'ałaś*), *nažev'acc'a nadziewać* (Kart'oška *nažev'ałaś* kart'oškaj), *napatk'ac' napotkać* (V'ołk kup'il bać'ink'i i š'oł i š'oł i *napatk'ał* z'ajca), *nastren'čyc' nastrończyć* (B'er'u l'lek'i, *nastren'čyl'i*, br'at j'eta m'oj s'lyšał s kap'ustaj tak'oj, tak'aja što j'eta na sał'atku), *pabudav'acc'a pobudować się* (Tap'er'a v ałgust'ov'e *pabudav'ałaś*), *pabudav'ac' pobudować* (M'uš *pabudav'ał* etu bałš'uju stad'ołu), *padr'apacca podrapać się* (J'a t'ože v glav'u *padr'apałaś*), *patšykvav'ac' podszykować* (Tr'oxa *patšykvav'ał* maćer'ału, xać'el' r'em'ont žž'elać, ś'il n'et), *pav'yxavac' powychowywać* (Spak'ojna żyv'om, žec'lej *pav'yxaval'i*), **p'er'estr'ašycca* 'przestraszyć się' (Tak *p'er'estr'ašyłaś*), **p'er'es'unucca* 'przesunąć się' (Aberv'ałaś, *p'er'es'unulaś* kag b'utta na 'etu stran'u), **pševruć'icca* 'przewrócić się' (M'atka v grab'u *pševruć'ilaś*), **razbudav'ac' rozbudować* (Tak'oj d'om'ig b'yl' star'eńkyj, to 'on jev'o pam'ału, pam'ału *razbudav'ał*), **razv'atkavac' rozwałkować* (Tagd'a tr'ošečka *razv'atkaval'i* s muk'oj), **skr'ivžić* 'skrzywdzić' (M'y zn'ajem, što ś'ilna *skr'ivžil'i* starav'eraf), *v'ybuxnuć* 'wybuchnąć' (V'ybuxnula f tr'licaž žev'atym, k'ončyłaś maj'a šk'oła), *zaatakav'ac' zaatakować* (*Zaatakav'ał* ix r'oj pšč'oł), *zag'ojicca* 'zagoić się' (M'liša pacleav'ał i ruk'a *zag'oijlaś*), *zd'onžyc' zdążyć* (Xać'ela s'etku fstavl'ac' v ałgust'ov'e to t'oš n'e *zd'onžyła*, t'ud zaščep'ilaś už'e).

Akcent kolumnowy występuje także we wszystkich funkcjonujących w gwarze formach imiesłowu czasu przeszłego strony biernej, np. *ukrašennyj*, *ukrašēn*, *ukrašēna*. W wypowiedziach staroobrzędowców odnotowujemy również szczególnie zjawisko charakterystyczne dla akcentuacji rosyjskiej, a mianowicie przeniesienie akcentu na partykuły, które nie przekształciły się w przedrostki (por. Зализняк, 2010, s. 22). Przeniesienie akcentu na partykuły zachowało się tylko w następujących połączeniach, np. *n'e byl*, *n'e żył*, *n'e dał*, *n'e było*, *n'e byl'i*.

Formy trybu rozkazującego, utworzone od zapożyczonych leksemów czasownikowych podporządkowują się akcentuacji rosyjskiej, np. *v'ytłumačy mñ'e što t'am tak'oje t'am sluč'ylaś*.

Akcentuacyjne różnice dialektalne mogą również dotyczyć oddzielnych form gramatycznych słowa, np. w gwarach rosyjskich w czasownikach ze stale akcentowaną końcówką w formie drugiej osoby liczby mnogiej trybu oznajmującego akcent może padać na pierwszą lub drugą samogłoskę końcówki, np. *неcéте (нецёте), сидíte – несетé (несетё), сидитé (сидитё)* (Касаткин, 2005, s. 26).

W rosyjskiej gwarze staroobrzędowców obserwujemy wahania miejsca akcentu w pierwszej, drugiej, trzeciej osobie liczby pojedynczej i w trzeciej osobie liczby mnogiej trybu oznajmującego, np. *važm'u – v'ožmu, važmi's – v'ožm'iš, važm'ot – v'ožm'et, važm'ut – v'ožmut*. Należy zauważyć, że zapożyczone z języka polskiego czasowniki w większości podporządkowują się właściwościom systemu akcentacyjnego rosyjskiej gwary.

W zapożyczonych leksemach czasownikowych obserwujemy wiele przypadków z akcentem paroksytonicznym w formie bezokolicznika, np. *akr'eśl'ic* 'określić', *apav'adać* 'opowiadać', *apskr'obać* 'obskrobać', *č'isnuć* 'cisnąć', *dar'ażić* 'doradzić', *d'onżyć* 'dążyć', *j'enčeć* 'jęczeć', *kanserv'ovać* 'konserwować', *karespand'ovać* 'korespondować', *kl'enknuć* 'klęknąć', *kre'ovać* 'kreować', *ład'ovać* 'ładować', *m'uśić* 'musieć', *nać'isnuć* 'nacisnąć', *nad'onżyć* 'nadażyć', *načajc'ovać* 'nahajcować', *naład'ovać* 'naładować', *napask'użić* 'napaskudzić', *napr'av'ic* 'naprawić', *naps'ocić* 'napsocić', *nastr'enčyc* 'nastęczyć', *našmar'ovać* 'nasmarować', *pab'av'ic* 'pobawić', *par'ażić* 'poradzić', *paspr'avzać* 'posprawdzać', *patr'af'ic* 'potrafić', *patsm'ażyć* 'podsmazyć', *p'er'edł'użyć* 'przedłużyć', *p'er'ekr'očyc* 'przekroczyć', *p'er'etłum'ačyc* 'przetłumaczyć', *pr'agnuć* 'pragnąć', *pr'ekł'adać* 'przekładać', *pr'išyk'ovać* 'przyszykować', *pr'izvyč'ajic* 'przyzwyczaić', *propon'ovać* 'proponować', *pryv'itać* 'przywitać', *razład'ovać* 'rozładować', *reper'ovać* 'reperować', *skamb'in'ovać* 'skombinować', *skle'jic* 'skleić', *sm'uśić* 'zmusić', *sprast'ovać* 'sprostować', *spš'ontać* 'sprzątać', *st'enkać* 'stękać', *studj'ovać* 'studiować', *sv'olnić* 'zwolnić', *sv'alčyc* 'zwalczyć', *sf'enčić* 'święcić', *sm'eržeć* 'śmierdzieć', *śv'atčyc* 'świadczyć', *tf'erżić* 'twierdzić', *tłum'ačyc* 'tłumaczyć', *ubesp'ečyc* 'ubezpieczyć', *uzg'odnić* 'uzgodnić', *v'enżić* 'wędzić', *vybud'ovać* 'wybudować', *vytłum'ačyc* 'wytłumaczyć', *xandl'ovać* 'handlować', *xl'lapać* 'chlapać', *zabr'aknuć* 'zabraknąć', *zag'inuć* 'zaginać', *zal'eżeć* 'zależeć', *zał'atf'ic* 'załatwić', *zamura'ovać* 'zamurować', *zań'iknuć* 'zaniknąć', *zar'ob'ic* 'zarobić', *zbr'idnuć* 'zbrzydnąć', *zdm'uxnuć* 'zdmuchnąć', *zd'onżyć* 'zdążyć', *zdemal'ovać* 'zdemolować', *žart'ovać* 'żartować', *ž'onżić* 'rządzić'.

Wśród zapożyczonych czasowników występują również oboczne formy akcentuacyjne (por. Paško, 2010, s. 187), np. *apłuk'ać / apł'ukać* 'opłukać', *apskrab'ać / apskr'obać* 'obskrobać', *atr'uć / otruć* 'otruć', *b'av'icca / bav'icca* 'bawić się', *brakav'ać / brak'ovać* 'brakować', *ładav'ać / ład'ovać* 'ładować', *murav'ać / mur'ovać* 'murować', *paspravz'ać / paspr'avzać* 'posprawdzać', *pr'išykav'ać / pr'išyk'ovać* 'przyszykować',

razładav'ac / razład'ovać ‘rozładować’, *reperav'ac / reper'ovać* ‘reperować’, *skamb'inav'ac / skamb'in'ovać* ‘skombinować’, *sprastav'ac / sprast'ovać* ‘sprostować’, *studjav'ac / studj'ovać* ‘studjować’, *tłumač'yc / tłum'ačyc* ‘tłumaczyć’, *t'yčycca / tyč'ycca* ‘tyczyć się’, *tynkav'ac / t'ynkavać* ‘tynkować’, *ułaž'ycca / uł'ožycca* ‘ułożyć się’, *v'ybudavać / vybud'ovać* ‘wybudować’, *v'ytłumačyc / vytłum'ačyc* ‘wybudować’, *xandlav'ac / xandl'ovać* ‘handlować’, *zamuraav'ac / zamur'ovać* ‘zamurować’, *žartav'ac / žart'ovać* ‘żartować’. Warianty akcentuacyjne występują również w rodzimym zasobie lekсыkalnym gwary i jest to zjawisko powszechnie występujące w większości gwar rosyjskich (por. Paško-Konecniak, 2013, s. 280; Касаткин, 2005, s. 26; Пасько, 2011, ss. 199–200).

Dwujęzyczność użytkowników gwary, jej wypowość i liczne zmiany historyczno-cywilizacyjne wpływają na wzbogacenie zasobu lekсыkalnego gwary o nowe leksemy, które przystosowują się do systemu gwarowego. Zapożyczone leksemy czasownikowe zazwyczaj podporządkowują się akcentuacji rosyjskiej, jednakże odnotowuje się również zapożyczone czasowniki z akcentem paroksytonicznym. Akcent paroksytoniczny odnotowuje się głównie w zapożyczeniach funkcjonujących w wypowiedziach młodszego pokolenia staroobrzędowców (Paško, 2010, s. 187). Podsumowując, należy zauważyć, że, pomimo odnotowanych w tym artykule nowych przypadków z akcentem paroksytonicznym, pojawiającym się niekonsekwentnie, uzupełniony i zaprezentowany materiał w postaci zapożyczonych leksemów czasownikowych wciąż dowodzi wcześniej założonej przeze mnie tezy, że „system akcentuacyjny, obok systemu morfologicznego i rdzennego zasobu lekсыkalnego, jest jedną z najważniejszych cech wyznaczających rosyjskość gwary staroobrzędowców” (Paško-Konecniak, 2013, s. 283).

Bibliografia

- Durkin, P. (2014). *Borrowed words: A history of loanwords in English*. Oxford: Oxford University Press.
- Grekpabisowa, I. (1968). *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i biało-stockim*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grekpabisowa, I. (1983). *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce: Rozwój i stan dzisiejszy*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grzybowski, S. (1996). Aspekty morfonologiczne konfrontacji fonologicznej języków słowiańskich. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Studia Slavica*, 1(311), 13–23.
- Grzybowski, S. (1998). Morfologiczne uwarunkowania konfrontacji zjawisk akcentuacyjnych w języku rosyjskim i polskim. W J. Siatkowski (Red.), *Językoznawstwo: Prace na XII Międzynarodowy Kongres Słowistów w Krakowie 1998* (ss. 117–122). Warszawa: Energeia. (*Z Polskich Studiów Słowistycznych*, seria 9)

- Laskowski, R. (1999). Akcent. W K. Polański (Red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (ss. 22–23). Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Obara, J. (1989). *Teoretyczne problemy kalkowania*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Olechnowicz, M. (1977). *Akcent rosyjski*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Paško, D. (2010). Adaptacja akcentuacyjna zapożyczeń z języka polskiego do rosyjskiej gwary staroobrzędowców w ośrodku augustowskim. W M. Głuszkowski & S. Grzybowski (Red.), *Staroobrzędowcy za granicą* (ss. 181–188). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Paško-Konecniak, D. (2011). *Wpływ polszczyzny na zasób leksykalny rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Paško-Konecniak, D. (2013). Problematyka akcentuacji w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców (region suwalsko-augustowski). *Acta Baltico-Slavica*, 37, 277–286.
- Барковский, М. М. (1974). *Русское словесное ударение*. Минск: Издательство «Вышэйшая школа».
- Гжибовский, С. (2011). Русский островной говор в польском языковом окружении. W С. Гжибовский, В. А. Хорев, & М. Волос (Red.), *Русско-польские языковые, литературные и культурные контакты* (ss. 45–59). Москва: Квадрига.
- Зализняк, А. А. (2010). *От праславянской акцентуации к русской*. W А. А. Зализняк, *Труды по акцентологии* (Т. 1, ss. 8–428). Москва: Языки Славянских Культур.
- Касаткин, Л. Л. (2005). *Русская диалектология*. Москва: Academia.
- Пасько, Д. (2011). Особенности акцентуации в русском говоре старообрядцев, живущих в Польше. In *Липоване: История и культура русских старообрядцев* (Cz. 8, ss. 198–201). Одесса, Измаил.
- Потебня, А. А. (1973). *Ударение*. Киев: Издательство «Наукова Думка».
- Федянина, Н. А. (1976). *Ударение в современном русском языке*. Москва: Издательство «Русский Язык».

Bibliography

- Barkovskii, M. M. (1974). *Russkoe slovesnoe udarenie*. Minsk: Izdatel'stvo «Vyshëishaia shkola».
- Durkin, P. (2014). *Borrowed words: A history of loanwords in English*. Oxford: Oxford University Press.
- Fedianina, N. A. (1976). *Udarenie v sovremennom russkom iazyke*. Moskva: Izdatel'stvo «Russkii Iazyk».
- Grekpabisowa, I. (1968). *Rosyjska gwara starowierców w województwach olsztyńskim i białostockim*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

- Grekpabisowa, I. (1983). *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce: Rozwój i stan dzisiejszy*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Grzybowski, S. (1996). Aspekty morfonologiczne konfrontacji fonologicznej języków słowiańskich. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Studia Slavica*, 1(311), 13–23.
- Grzybowski, S. (1998). Morfologiczne uwarunkowania konfrontacji zjawisk akcentuacyjnych w języku rosyjskim i polskim. In J. Siatkowski (Ed.), *Językoznawstwo: Prace na XII Międzynarodowy Kongres Sławistów w Krakowie 1998* (pp. 117–122). Warszawa: Energeia (*Z Polskich Studiów Sławistycznych*, seria 9).
- Gzhibovskii, S. (2011). Russkiiŭ ostrovnoŭ govov v pol'skom iazykovom okruženii. In S. Gzhibovskii, V. A. Khorev, & M. Volos (Eds.), *Russko-pol'skie iazykovye, literaturnye i kul'turnye kontakty* (pp. 45–59). Moskva: Kvadriga.
- Kasatkin, L. L. (2005). *Russkaia dialektologija*. Moskva: Academia.
- Laskowski, R. (1999). Akcent. In K. Polański (Ed.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (pp. 22–23). Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Obara, J. (1989). *Teoretyczne problemy kalkowania*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Olechnowicz, M. (1977). *Akcent rosyjski*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pas'ko, D. (2011). Osobennosti aktsentuatsii v russkom govore staroobriadtsev, zhivushchikh v Pol'she. In *Lipovane: Istoriia i kul'tura russkikh staroobriadtsev* (Pt. 8, pp. 198–201). Odessa, Izmail.
- Paško, D. (2010). Adaptacja akcentuacyjna zapożyczeń z języka polskiego do rosyjskiej gwary staroobrzędowców w ośrodku augustowskim. In M. Głuszkowski & S. Grzybowski (Eds.), *Staroobrzędowcy za granicą* (pp. 181–188). Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- PaškoKonecniak, D. (2011). *Wpływ polszczyzny na zasób leksykalny rosyjskiej gwary staroobrzędowców na Suwalszczyźnie*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Paško-Konecniak, D. (2013). Problematyka akcentuacji w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców (region suwalsko-augustowski). *Acta Baltico-Slavica*, 37, 277–286.
- Potebnia, A. A. (1973). *Udarenie*. Kiev: Izdatel'stvo «Naukova Dumka».
- Zalizniak, A. A. (2010). Ot praslavianskoŭ aktsentuatsii k russkoŭ. In A. A. Zalizniak, *Trudy po aktsentologii* (Vol. 1, pp. 8–428). Moskva: IAzyki Slavianskikh Kul'tur.

Akcentuacja zapożyczonych leksemów czasownikowych w gwarze staroobrzędowców mieszkających w regionie suwalsko-augustowskim

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie zjawiska akcentuacji w zapożyczonych leksemach czasownikowych, funkcjonujących w rosyjskiej gwarze staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego. W ciągu ostatnich kilkadziesiąt lat badana gwara wyspowa, odseparowana od rosyjskiego języka ogólnego, podlega znacznemu wpływowi języka polskiego. Wpływ polszczyzny widoczny jest szczególnie w zasobie leksykalnym w postaci zapożyczeń, kalk i w idiomatyce. Akcentuacja obok rdzennego zasobu leksykalnego i systemu morfologicznego nadal pozostaje jednym z wyznaczników rosyjskości gwary. Rodzimy zasób leksykalny badanej gwary staroobrzędowców zachowuje rosyjski system akcentuacyjny. Podobnie rzecz się ma z systemem akcentuacyjnym w leksemach zapożyczonych z języka polskiego, które podlegają adaptacji akcentuacyjnej, czyli następuje w nich przesunięcie miejsca akcentu w stosunku do języka dawcy. W zapożyczonych leksemach czasownikowych mamy do czynienia ze zmiennością akcentu uzależnioną od formy morfologicznej, niekiedy również z akcentem paroksytonicznym, wynikającym z wpływu języka polskiego.

Słowa kluczowe: staroobrzędowcy; leksemu zapożyczone; system akcentuacyjny; akcent; zapożyczenie; region suwalsko-augustowski; bilingwizm

Stress patterns in loan verb lexemes in the dialect used by the Old Believers living in the Suwałki-Augustów region

Abstract

The aim of the article is to present the stress pattern phenomenon in loan verb lexemes which function in the Russian dialect of the Old Believers from the Suwałki-Augustów Region. In the last decades, the insular dialect, separated from the general Russian language, has been influenced by the Polish language. Such influence is visible, in particular, in the vocabulary, in the form of loan translations and idiomatic expressions. Stress patterns, along with the root vocabulary and the morphological system, still remains one of the indicators of the Russian essence of the dialect. The native vocabulary of the Old Believers' dialect maintains Russian accentuation patterns. A similar situation is observed in the case of stress patterns in lexemes borrowed from

Polish, which undergo a stress accentuation adaptation; that is, they feature a shift in the place of the stress in relation to the source language. In loan verb morphemes, one can notice the pattern of stress which is not fixed and depends upon the morphological form or, sometimes, the paroxitonic stress, which results from the influence of the Polish language.

Keywords: Old Believers; loan lexemes; stress pattern; stress; borrowing; Suwałki-Augustów Region; bilingualism

---

Correspondence: D. Paško-Konecniak (PhD), Department of Slavonic Studies, Faculty of Languages, Nicolaus Copernicus University in Toruń, e-mail: dorpas@umk.pl, dorotapasko@poczta.onet.pl

This work was written as part of the grant project titled "Dokumentacja rosyjskiej gwary staroobrzędowców w północno-wschodniej Polsce – internetowa baza danych" and financed by the National Science Centre (No. DEC-2011/01/B/HS2/00505).

Competing interests: no competing interests have been declared.